

С.В. Філіппова, К.В. Ковтуненко
Одеський національний політехнічний університет

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

© Філіппова С.В., Ковтуненко К.В., 2013

Розкрито особливості формування інтелектуального капіталу підприємства та підкреслено значущість інтелектуального потенціалу як чинника формування інтелектуального капіталу. З'ясовано роль інтелектуального потенціалу на різних стадіях життєдіяльності підприємства. Визначено основні проблеми формування інтелектуального потенціалу підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, інтелектуальні ресурси, формування інтелектуального капіталу, стадії життєдіяльності підприємства.

S.V. Filippova, K.V. Kovtunenko
Odessa National Polytechnic University

INTELLECTUAL POTENTIAL AS A FACTOR OF FORMATION OF THE INTELLECTUAL CAPITAL

© Filippova S.V., Kovtunenko K.V., 2013

Features of formation of company's intellectual capital have been considered in the article. The importance of of intellectual potential as a factor in the formation of intellectual capital was highlighted. The role of of intellectual potential at different stages of life activity the enterprise has been determined. The main problems of the formation of the intellectual potential of the enterprise were determined.

Key words: intellectual capital, intellectual potential, intellectual resources, formation of the intellectual capital, the stages life activity of the enterprise.

Постановка проблеми. Створення вітчизняними підприємствами конкурентних переваг як на українському, так і на закордонному ринках можливе лише за умови ефективного використання інтелектуальних ресурсів, впровадження новітніх наукомістких технологій, розроблення якісно нової продукції, створення інновацій. Зазначені умови потребують пошуку науково обґрунтованих методик оцінки, формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства. Питання формування інтелектуального капіталу та його складових недостатньо висвітлено в економічній літературі, потребує уточнення та додаткових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні й прикладні засади формування, розвитку та використання інтелектуального капіталу підприємства розглянуто в багатьох роботах українських та зарубіжних вчених. Зокрема, зазначені проблеми вивчали у своїх працях М. Мелоун, Т. Стюарт, Е. Брукінг, Л. Едвінсон, Л. Лукичова [1], О. Бутнік-Сіверський [2], А. Гапоненко, О. Грішнова [3], А. Чухно, Г. Тесля, В. Іноземцев, І. Іванюк [4] та ін. Незважаючи на зростання кількості наукових праць у цьому напрямі, існує проблема відсутності системності та

повноти досліджень питань формування та розвитку інтелектуального капіталу, що потребує подальшої наукової роботи у зазначеному напрямі.

Постановка цілей. Метою статті є дослідження: особливостей формування інтелектуального капіталу підприємства; сутності інтелектуального потенціалу як чинника формування інтелектуального капіталу на різних стадіях життєдіяльності підприємства; основних проблем формування інтелектуального потенціалу підприємства.

Виклад основного матеріалу. Важливим у сучасних умовах для кожного підприємства є забезпечення конкурентних переваг. Саме тому важливим є питання формування інтелектуального капіталу підприємства.

Інтелектуальний капітал – це особливий вид капіталу підприємства. Саме через складність ресурсів й джерел його формування інтелектуальний капітал набуває виразних особливостей. У цьому дослідженні інтелектуальний капітал розглядається як сукупність активів підприємства, а саме: ринкових активів, нематеріальних активів, здібностей й навичок працівників підприємства, а також джерел їх формування: зв'язків з контрагентами, партнерами підприємства, управлінської структури підприємства. Отже, інтелектуальний капітал – це сукупність активів інтелектуальної власності, а також ринкових і нематеріальних активів підприємства, здібностей й навичок працівників підприємства (інтелектуальні ресурси), що формуються як наслідок реалізації його інтелектуального потенціалу, в ході здійснення підприємством господарської діяльності та його функціонування як управлінської системи.

Перетворення інтелектуальних ресурсів (нематеріальні, ринкові активи, здібності й навички працівників, інтелектуальна власність) на інтелектуальний капітал є наслідком реалізації інтелектуального потенціалу. Інтелектуальні ресурси підприємства, на нашу думку, мають чотири складові: інтелектуальна власність, нематеріальні активи, ринкові активи, здібності й навички працівників. На підставі визначення інтелектуального капіталу можемо зробити висновок, що тільки у разі реалізації інтелектуального потенціалу інтелектуальні ресурси підприємства перетворюються на капітал [5].

Саме вдало втілений в інтелектуальний капітал інтелектуальний потенціал забезпечує ефект від наявності у підприємства інтелектуальних ресурсів, який полягає в підвищенні рівня конкурентоспроможності, продуктивності праці, отриманні додаткових прибутків, зростанні позитивного гудвілу в статті балансу. Крім того, для виробничих підприємств відкриваються нові можливості з вироблення й продажу інновацій.

Отже, інтелектуальний потенціал є головним чинником формування інтелектуального капіталу на конкретний момент часу, а саме завдяки йому інтелектуальні ресурси перетворюються на інтелектуальний капітал.

Для чіткого описання економічних та господарських процесів, що відбуваються під час формування інтелектуального потенціалу підприємства, дамо визначення ключових понять (див. таблицю).

Інтелектуальний потенціал є складовою економічного потенціалу підприємства та формується за рахунок відповідних ресурсів. На рівні підприємства інтелектуальний потенціал є основою інноваційного розвитку. Джерелом формування інтелектуального потенціалу підприємства є інтелектуальні ресурси, а також фінансові ресурси, що їх формують, які підприємство має в своєму розпорядженні. Тобто фінансові ресурси через фінансовий потенціал підприємства, реалізуючись в інтелектуальні ресурси, є основою й для формування інтелектуального потенціалу підприємства. Раціональне вкладання коштів у програми розвитку персоналу, нематеріальні активи, витрати на інтелектуальну власність сприятиме зростанню інтелектуального потенціалу, збільшенню ринкової вартості підприємства та досягненню значного економічного ефекту. Отже, в процесі життєдіяльності підприємства інтелектуальний потенціал тісно переплітається з фінансовим потенціалом підприємства, що підсилює конкурентні переваги, підприємницькі й управлінські навички праців-

ників. Зважаючи на час і постійні зміни зовнішніх й внутрішніх факторів, що впливають на діяльність суб'єкта господарювання, можна виявити закономірну зміну фінансового потенціалу підприємства протягом всього циклу його життєдіяльності. Інтелектуальний потенціал, розвиваючись на основі економічного потенціалу, зокрема фінансового потенціалу підприємства, вбирає в себе їх основні властивості, що можна відстежити на стадіях життєдіяльності підприємства.

Таблиця 1

Визначення категорій, що беруть участь у формуванні інтелектуального капіталу

Поняття	Визначення
Економічний потенціал	Сукупність наявних та придатних до мобілізації основних джерел, засобів країни, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу.
Фінансові ресурси	Власний, позичений та залучений грошовий капітал, який підприємство використовує для формування власних активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою отримання доходу, прибутку.
Фінансовий потенціал	Можливості підприємства одержувати й використовувати фінансові ресурси.
Інноваційний потенціал	Сукупність природних і трудових ресурсів, організаційних та інформаційних компонентів, матеріальних умов, що функціонують як єдине ціле в умовах впливу факторів зовнішнього середовища з метою вирішення завдань інноваційної діяльності.

Розглянемо розвиток інтелектуального потенціалу на стадіях життєдіяльності підприємства (див. рисунок) [5].

Розвиток інтелектуального потенціалу на стадіях життєдіяльності підприємства

Формування потенціалу як категорії загалом відбувається на стадії становлення підприємства. На цій стадії тільки починають формуватися організаційні методи, тому формування потенціалу залежить від стану економічних відносин та специфіки фінансово-господарської діяльності підприємства та формується передусім за рахунок зовнішніх факторів. На початку життєдіяльності підприємства потенціал може бути однаковим для суб'єктів господарювання одного регіону й галузі виробництва, тому виникає необхідність введення поняття «первинного потенціалу підприємства».

На стадії розвитку підприємство активно вдосконалює технічні, технологічні, організаційні методи управління й виробництва, оскільки пристосування до зовнішніх економічних факторів забезпечує формування внутрішніх факторів виробництва й управління підприємством та вдалу реалізацію наявного «первинного потенціалу підприємства». Відповідно до критеріїв ефективності використання того чи іншого методу відбувається позитивна чи негативна зміна потенціалу підприємства. Це найпродуктивніша стадія, адже соціальні фактори все ще мають значний вплив,

здійюється фактор колегіальності. Отже, на цьому етапі виникає необхідність введення поняття «оновленого потенціалу», який формують внутрішні підсистеми підприємства, а саме: технічна, технологічна, організаційна, економічна, соціальна. Саме на цьому етапі й формується інтелектуальний потенціал підприємства на основі таких інтелектуальних ресурсів, як ринкові активи, здібності й навички працівників підприємства.

На етапі зрілості суб'єкт господарювання чітко для себе визначає поняття «оновленого потенціалу», яке знаходить відображення у критерії рівня фінансового стану підприємства. Крім того, зазначимо, що напрацьовано багато знань, навичок, ресурсів, які потребують постійного оновлення. На цій стадії поняття «фінансовий потенціал», «фінансові ресурси» й «фінансовий стан» мають максимальні точки дотику й взаємодіють на максимально допустимому рівні. Використання всіх трьох інгредієнтів складової продуктивного функціонування суб'єкта господарювання приведе до максимального продовження цієї стадії. Утворюється практично автономна система взаємодії всіх трьох понять, де оновлення фінансового потенціалу може повторюватися багаторазово. Відбувається постійний приріст фінансових ресурсів, що збільшує фінансовий потенціал підприємства. Своєю чергою, це розширює джерела фінансування інтелектуальних ресурсів. Інтелектуальні ресурси створюють більші можливості для зростання інтелектуального капіталу підприємства, збільшується інтелектуальний потенціал підприємства. Крім того, інтелектуальні ресурси можуть самостійно виступати джерелами формування інших інтелектуальних ресурсів. Інтелектуальний потенціал, який при цьому збільшується, відкриває все більші можливості на підприємстві для генерування фінансових ресурсів, а отже, збільшує фінансовий потенціал підприємства. Отже, на цьому етапі головне – чітка й злагоджена взаємодія всіх п'яти потенціалів підприємства.

На етапі спаду суб'єкт господарювання чітко розуміє необхідність змін в усіх підсистемах, їх взаємодії, складу й напрямку використання ресурсів. Головним чинником, як і на стадії росту, знову стає соціальний фактор. Виникає потреба у веденні поняття «новий потенціал». Він відрізняється від первинного за низкою ознак, серед яких передусім вже сформована платформа діяльності підприємства, яка суттєво відрізняється від платформи інших суб'єктів господарювання. Новий потенціал, зокрема фінансовий й інтелектуальний, стає результатом взаємодії протягом всього циклу життєдіяльності підприємства із зовнішнім й внутрішнім середовищем.

На етапі старіння підприємство має два шляхи розвитку: перший – вдале використання всіх наявних факторів й реалізація нового потенціалу підприємства, а відтак повторення моделі життєдіяльності підприємства, починаючи зі стадії росту, й другий – невдала реалізація нового потенціалу підприємства, що зумовлює ліквідацію суб'єкта господарювання як неефективної складової економіки.

Разом з цим, інтелектуальний потенціал має власний зміст, який визначається: наявністю і прогресивним розвитком інтелектуальної власності, нематеріальних активів, а також знань й навичок працівників підприємства, що в комплексі зумовлює підвищення продуктивності праці й очікуваного економічного ефекту. Отже, з одного боку, інтелектуальний потенціал – це наявність та ефективне використання інтелектуальних ресурсів підприємства, з іншого боку – категорія інтелектуального потенціалу набагато ширша й охоплює взаємодію з фінансовим потенціалом підприємства, ще ширший погляд на інтелектуальний потенціал – це здібності взагалі, які не залежать від їх використання у виробництві.

Головним під час виявлення проблем формування інтелектуального потенціалу є встановлення головних чинників, що його формують, які поділяють на зовнішні й внутрішні.

До зовнішніх чинників належать:

- постачальники, конкуренти, споживачі, інші контрагенти;
- законодавча база стосовно прав інтелектуальної власності.

До внутрішніх чинників належать наявність та ефективне використання інтелектуальних ресурсів.

Зазначені чинники зумовлюють проблеми формування інтелектуального потенціалу підприємства і, як наслідок, проблеми формування інтелектуального капіталу й інтелектуальних ресурсів підприємства.

Все ще залишається досить багато нерозв'язаних питань стосовно інтелектуальної власності в Україні. Аналіз свідчить, що сьогодні в Україні зроблено важливі кроки на шляху формування та розвитку інституту інтелектуальної власності, створення відповідного законодавчого поля, гармонізованого з міжнародними вимогами. Водночас процес формування інституту інтелектуальної власності в Україні пов'язаний з низкою проблем, що позначається на розвитку інтелектуального потенціалу та стримує становлення нової інноваційної моделі вітчизняної економіки:

- регулювання відносин, що виникають між суб'єктами інноваційної діяльності під час створення об'єктів інтелектуальної власності: специфікації прав власності на результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, що фінансуються за рахунок державного бюджету або через державні заклади; забезпечення патентної чистоти продуктів інноваційної діяльності; колективного управління авторським та суміжними правами тощо [6];

- придбання й оплати майнових прав на використання об'єктів інтелектуальної власності, комерційного використання інтелектуальної власності як нематеріальних активів: нерозвиненості інститутів, що забезпечують комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності; передавання на комерційних засадах прав на об'єкти інтелектуальної власності; розвитку франчайзингу, трансферу технологій за кордон, налагодження системи інноваційного аудиту; формування життєздатного та ефективного інноваційного ринку, венчурного капіталу, сучасних форм кооперації інноваційного бізнесу (технополісів, технопарків); удосконалення механізму оцінки і передавання прав на об'єкти інтелектуальної власності тощо;

- забезпечення охорони захисту прав об'єктів інтелектуальної власності, стимулювання розвитку індустрії інформаційних технологій.

Ще однією проблемою формування інтелектуального потенціалу є достовірне відображення нематеріальних активів у балансі підприємства. Головною рушійною силою проблеми є відмінності відображення процесу вибуття та їх фактичної наявності. Так, після здійснення операцій з вибуття всі активи перестають бути власністю підприємства, не мають матеріального та фізичного складу й не враховуються в складі активів, а нематеріальні активи можуть продовжувати використовуватися на підприємстві або неодноразово здійснювати процес вибуття з підприємства, продовжуючи приносити економічні вигоди. З іншого боку, треба також врахувати факт морального старіння таких активів, їх невідповідність сучасним вимогам.

Крім того, проблема підготовки кадрового персоналу, що володів би відповідними навичками й досвідом, все ще залишається відкритою.

Отже, проблеми формування інтелектуального потенціалу зумовлюють проблеми формування інтелектуального капіталу в Україні, бо лише інтенсивне й вільне використання інтелектуальних ресурсів може забезпечити трансформування відповідної частки інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал. Можна навести твердження Я. Ширмера, який називає Україну єдиною зі ста країн, в якій існує найбільша відмінність між економічним потенціалом та його реальним функціонуванням, що є наслідком проблематики формування інтелектуального капіталу за рахунок інтелектуальних ресурсів. Сам по собі процес трансформації інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал залежить знову ж таки від ступеня розвитку кадрів й управлінської системи підприємства, що повертає нас до проблем формування інтелектуального потенціалу [7].

Висновки. Отже, інтелектуальний капітал є дуже важливою категорією, яка забезпечує формування унікальних конкурентних переваг підприємства. Вона залежить від наявності інтелектуальних ресурсів, що трансформуються в інтелектуальний потенціал підприємства, який використовується на конкретний момент часу. Але необхідно пам'ятати, що сама по собі категорія інтелектуального потенціалу є дещо ширшою, ніж інтелектуальний капітал й фінансові ресурси. Проблеми формування інтелектуального потенціалу зумовлюють проблеми формування інтелектуального капіталу, а також трансформаційні процеси фінансового потенціалу підприємства в

інтелектуальні ресурси й інтелектуальний потенціал. Підґрунтям виникнення проблем є невирішені проблеми пошуку джерел, оцінки й захисту інтелектуальних ресурсів підприємства. Процес формування інтелектуального потенціалу складний та не знаходить відображення в бухгалтерському обліку в повному обсязі. Саме тому його детальне вивчення й фіксація його основних етапів дадуть змогу чітко визначити об'єкт обліку та створити систему обліку інтелектуального капіталу, яка дозволяла б простежити процес його формування й зафіксувати його кінцевий результат. Проте в стратегічному аспекті інтелектуальний капітал зазнає якісних змін, що відіграють важливу роль у процесі життєдіяльності підприємства.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження будуть пов'язані із детальнішим вивченням особливостей процесу формування інтелектуального капіталу залежно від виду інтелектуальних ресурсів, а велику увагу буде звернено на методику оцінювання інтелектуальних ресурсів підприємства.

1. Лукичева Л.И. *Управление интеллектуальным капиталом: [учеб. пособие]* / Л.И. Лукичева. – [2-е изд., стер.] – М.: Омега-Л, 2008. – 552 с. 2. Бутник-Сиверский А.Б. *Интеллектуальный капитал: теоретический аспект* / А.Б. Бутник-Сиверский // *Интеллектуальный капитал*. – 2002. – № 1. – С. 20–24. 3. Грішнова О.А. *Людський розвиток: навч. посіб.* / О.А. Грішнова. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с. 4. Иванюк И.А. *Воспроизводство интеллектуального капитала в современных маркетинг-системах: [монография]* / И.А. Иванюк [Электронный ресурс]. – Волгоград: ВолгГТУ, 2003. – Режим доступа: http://www.cis2000.ru/publish/books/book_44/index.shtml. 5. Фролова А.С. *Формування концепції інтелектуального капіталу підприємства* / А.С. Фролова // *Електронне наукове фахове видання*. – 2011. – Вип. № 3. – С. 132–145. 6. Осадчук С.В. *Роль інноваційних технологій в забезпеченні стабільного розвитку регіону* / С.В. Осадчук // *Матеріали щорічної науково-практичної конференції 25 травня 2009 року*. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. – С. 12–16. 7. Иванова И.С. *Структура интеллектуального капитала* / И.С. Иванова // *Економіка та управління національним господарством*. – 2010. – № 3 (11). – С. 80–89.